

DIALEKTIKA IN FILOZOFIJA NE-JA PRI GASTONU BACHELARDU

GEORGES CANGUILHEM

»Filozofija ne-ja nima nič skupnega [...] z dialektiko *a priori*. Zlasti pa se ne more mobilizirati ob heglovskih dialektikah«. ¹ Ta Bachelardova izjava je za naprej in za nazaj preklicala vsak poskus interpretacije njegove misli s ciljem, da se potrdi takšna ali drugačna dialektika Ideje, Zgodovine ali Narave.

Kar Bachelard imenuje dialektika, je induktivno gibanje, ki reorganizira vedenje s tem, da širi njegove osnove, pri čemer je negacija konceptov in aksiomov samo en vidik njihove generalizacije. To rektifikacijo konceptov Bachelard sicer z enakim veseljem poimenuje tako zaobjetje [enveloppement] ali vključitev [inclusion] kot preseganje ². Oscar Wilde je dejal, da domišljija posnema, ustvarja pa samo kritični duh. Bachelard je mislil, da je samo kritični um lahko arhitektonski ³.

Za tistega, ki zavrača drzno mešanje tisoč in enega pomena termina, s katerim dandanes počnejo vse mogoče, označuje dialektika po Bachelardu neko zavest komplementarnosti in koordinacije konceptov, katerih gibalno pa ni logično protislovje. Ta dialektika tako malo izhaja iz protislovij, da, nasprotno, retroaktivno učinkuje tako, da jih pokaže kot iluzorne, seveda ne na ravni njihovega preseganja, temveč na ravni njihovega postavljanja. Protislovja se ne porajajo iz konceptov, temveč iz nepogojne rabe konceptov s pogojno strukturo. »Pojem vzporednice je vseboval neko pogojno strukturo. To razumemo, ko vidimo, kako se prime na pojem druga struktura v drugačnih pogojih«. ⁴ Protislovje je včasih razmik med izkustvom in predhodnimi spoznanji, včasih

Prevedeno po: Georges Canguilhem, *Études d'histoire et de philosophie des sciences*, Vrin, Pariz 1975³, str. 196–207.

¹ *La Philosophie du non*, Pariz 1940¹, 1975⁷, str. 135.

² *Ibid.*, str. 7, 133, 137, 138.

³ *La formation de l'esprit scientifique*, str. 10 [Slov. prev.: *Oblikovanje znanstvenega duha*, *Studia Humanitatis*, Ljubljana 1998, str. 10.], *La philosophie du non*, str. 139.

⁴ *La philosophie du non*, str. 133.

raznovrstnost pomenov, ki jih koncepti, uporabljeni kot bitnosti in ne kot funkcije, zavzamejo v različnih glavah. Tu se Bachelardova dialektika vrača skoraj k Sokratovi: »Če se hočeta dva človeka resnično razumeti, si morata najprej ugovarjati [contredire]. Resnica je hči diskusije in ne hči simpatije.«⁵ Nič presenetljivega ni torej, da ta sokratska epistemologija zahteva za svoje jamstvo neko »dialoško filozofijo«⁶, v kateri se izmenjavajo vrednote racionalizma in eksperimentalizma, in za svoj temelj »dialoško strukturo« nekega subjekta, ki ga deli prav njegovo poslanstvo spoznavanja⁷.

* * *

Mislimo, da ni umestno govoriti o dialektični zgodovini koncepta dialektike v Bachelardovem delu, kajti prepričani smo, da je že v svoji doktorski tezi, *Eseju o približnem spoznanju* iz leta 1927, dojel ne samo smisel rasti, marveč tudi pot vzpona sodobne znanosti. Vendar pa želimo tu skozi sukcesivne Bachelardove objave slediti variacijam na njegovo najljubšo epistemološko temo.

Zadnje poglavje njegove teze iz l. 1927 nosi naslov *Rektifikacija in realnost*. Predstavlja se torej, kot da je v polemiki s slavno *Identiteto in realnostjo*.^{*} Omenjeno poglavje vsebuje stavek, ki je bežna aluzija: »Disolucija je zagotovito splošen pojav, vendar to ni ves pojav.« Dandanes lahko eksplicitno rečemo, da je Bachelard z bojem za priznanje nekega napredka Realnosti inavguriral svojo kariero filozofa z mirnim prelomom z epistemološkimi temami, ki so jim tedaj v francoski akademski filozofiji dajala veljavo dela Emila Meyersona in Andréja Lalande. S prelomom, ki je bil podkrepljen s številnimi sklicevanji na Hamelina, za katerega vemo, da so mu Lalande, Meyerson in Léon Brunschvicg stalno oporekali in zavračali njegovo sintetično dialektiko. Hamelinovo ime se pojavlja v *Eseju o približnem spoznanju* od prvih strani naprej, čeravno Bachelard oceni sintezo, izpeljano na način popolne opozicije, kot preveč zahtevno. V letu 1927 zapiše: »Spoznavanje se mora zadrževati okoli svojega središča. Deformira se lahko samo po malem na pobudo zmerne sovražnosti.«⁸ Leta 1940 vztraja, da mora »negacija ostati v stiku s prvotnim oblikovanjem«⁹. Leta 1927 išče pri Hamelinu¹⁰, Renouvierju¹¹,

⁵ *Ibid.*, 134.

⁶ *Le Rationalisme appliqué*, Pariz 1949¹, 1975⁵, 1. pogl.

⁷ *Ibid.*, str. 63.

* Gre za delo Emila Meyersona *Identité et réalité*, ki je prvič izšlo v Parizu leta 1908 (Op. prev.).

⁸ *Essai sur la connaissance approché*, Pariz 1927¹, 1968², str. 16.

⁹ *La philosophie du non*, str. 137.

¹⁰ *Essai*, str. 16, 246, 293.

¹¹ *Ibid.*, str. 244, 255, 281.

Fichteju¹² filozofska jamstva za odločno perspektivistično epistemologijo. »Predmet, to je perspektiva idej«. ¹³ Da bi pojasnil nenehno odmikanje bež-išča, si Bachelard sposoja nekatere pojme ali morda samo nekatere metafore pri zagovornikih tega, kar Hamelin imenuje sintetična metoda, toda ne da bi se z njo v celoti strinjal. Če Hamelin misli, da se mora sintetična konstrukcija dovršiti, se zapreti, da mora racionalizem težiti k temu, da bi bil absoluten in da ostane probabilizem »samo do svoje dovršitve«, ¹⁴ Bachelard ocenjuje, da mora »idealizem bolj kot katerikoli drug sistem postaviti neki svet, ki ostaja odprt za evolucijo in posledično nepopoln«. ¹⁵ Po njegovem torej sinteza ali rektifikacija, ki je »resnična epistemološka realnost«, ¹⁶ ne more biti hamelinovska sinteza, temveč samo sinteza »na hamelinovski način«. ¹⁷ V letu 1940 Bachelard obnovi svoje sklicevanje na Hamelina skladno z novejšo študijo o novih teorijah fizike, katere avtor trdi, da hamelinovska opozicija prevaja komplementarnost fizikalnih konceptov bolje kot pa heglovske protislovje. S Hamelinovimi dialektičnimi tezami, pravi Bachelard, »se filozofska dialektika približuje znanstveni dialektiki«. ¹⁸ Leta 1940 ni pozabil tistega, kar je napisal leta 1936 v delu, v katerem izraz dialektika nastopa v naslovu, da bi zavrnil bergsonovsko tezo, ki zadeva iluzorni značaj ideje nič. Opre se na psihologijo znanstvenega duha, ki ga trpinči ideja praznine, za sklep, da je »negacija meglica, iz katere se oblikuje realna pozitivna sodba«, da je »vsako spoznanje, vzeto v trenutku njegove konstitucije, polemično spoznanje«. ¹⁹ Logični dialektiki, ki obravnava pojme kot reči, postavlja Bachelard nasproti »psihologijo razjasnjevanja pojmov«. Med dvema pojmomoma, kot sta praznina in polno, obstaja tako »popolna korelacija«, enega ni mogoče razjasniti brez odnosa do drugega. Tudi tu nas koncept korelacije še vedno vrača k Hamelinu.

Sicer pa je kaj malo pomembno, h komu nas vrača. Bachelard, velik in dobrohoten bralec, se rad veseli srečanj med svojimi branji. Vendar tem srečanjem ne gre pripisovati več, kot gre pripisovati naključnim priložnostim. Bachelard je namreč vselej posvečal dokaj malo skrbi iskanju srečanj s filozofi. Konceptualnih osišč svoje epistemologije ni iskal v tej ali oni filozofiji, temveč v znanstvenih poročilih in razpravah. Če se že zgodi, da se sklicuje

¹² *Ibid.*, str. 277.

¹³ *Ibid.*, str. 246.

¹⁴ *Essai sur les éléments principaux de la représentation*, Pariz 1925, 2. izd., str. 512.

¹⁵ *Essai sur la connaissance approchée*, str. 292.

¹⁶ *Ibid.*, str. 300.

¹⁷ *Ibid.*, str. 293.

¹⁸ *La Philosophie du non*, str. 136.

¹⁹ *La Dialectique de la durée*, Pariz 1936, str. 23 in 24.

na filozofe, male ali velike, stare ali sodobne, je to zelo svobodno. In svoje ideje uma ni dobil iz filozofij filozofov. Še toliko manj pa iz filozofij znanstvenikov. Dobil jo je iz znanosti znanstvenikov. Pri njem ni nobene refleksivne analize principov uma, nobene transcendentalne dedukcije kategorij. Ničesar, kar bi spominjalo na »faktično aplikacijo kritičnega racionalizma«, kot je to bila nekdanja teza Arthurja Hannequina²⁰. Na znanosti je, da ureja filozofijo.²¹ Če se torej pokaže, »da bo lahko dobro orisala enostavno šele po poglobljenem študiju kompleksnega«²², se mora epistemologija izreči za ne-kartezijansko. Če se pokaže, da se elementarne kemične substance razkrajajo na elektrone, katerih substancialnost je bežna, če elektron »uhaja kategoriji ohranitve«²³, potem je koncept substance lahko podvržen samo ne-kantovski rabi. In če solidarnost vseh treh kategorij – substance, enotnosti, vzročnosti – potegne za sabo, da modifikacija prve odmeva tudi pri uporabi drugih dveh, je treba preiskati »možnost, da se vzpostavi neko kantovstvo drugega približka [*kantisme de deuxième approximation*], ne-kantovstvo, ki bi bilo zmožno vključiti kriticistično filozofijo v tem, ko bi jo presešlo«.²⁴

Tu se pojavi težava. Po eni strani je Bachelard zelo oddaljen od pozitivizma. Svoje znanstvene filozofije ne predstavlja za filozofsko znanost. Po drugi strani pa se ne odlepi od znanosti, ko gre za njeno opisovanje in legitimiranje njenega poteka. Zanj ni ne razločka ne distance med znanostjo in umom. Um ni utemeljen v božji resničnosti ali v zahtevi po enotnosti pravil razuma. Ta racionalist od uma ne zahteva nobenega drugega genealoškega naslova, nobenega drugega upravičenja za delovanje razen znanosti v njeni zgodovini: »Aritmetika ni utemeljena na umu. Doktrina uma je ta, ki je utemeljena na elementarni aritmetiki. Preden sem znal šteti, sploh nisem vedel, kaj je to um. Na splošno se mora duh prilagoditi pogojem vedenja. V sebi mora ustvariti neko strukturo, ki bo ustrezala strukturi vedenja«.²⁵ Na tej točki je treba opozoriti na možnost napačnega razumevanja. S trditvijo, da se mora um pokoravati razvijajoči se znanosti,²⁶ nas Bachelard ne vabi k temu, da naj govorimo o evoluciji uma. Dejansko je težko evolucionistični racionalizem

²⁰ *Essai critique sur l'hypothèse des atomes dans la science contemporaine* (1895). Cf. *La Philosophie du non*, str. 57 in poglavje o Hannequinu v *Les Intuitions atomistiques*, Pariz 1933.

²¹ *La Philosophie du non*, str. 22.

²² *Le Nouvel esprit scientifique*, Pariz 1934¹, 1978¹⁴, str. 153.

²³ *La Philosophie du non*, str. 63.

²⁴ *Ibid.*, str. 93–94.

²⁵ *Ibid.*, str. 144.

²⁶ *Ibid.*

razbremeniti sleherne sledi esencializma. Reči, da um evoluira, pomeni reči, da bi si lahko, strogo vzeto, zamislili njegove poteze pred evolucijo, kot pravimo za *Coelacanthusa*, da za razliko od drugih rib ni evoluiral. Medtem ko je Lalande razločeval konstitutivni um od konstituiranega uma, medtem ko je Brunshvicg razločeval normo uma od substrata mentalnih naravnosti, Bachelard uči, da je samo znanost konstitutivna, da je samo znanost normativ za rabo kategorij²⁷. Posledično ga kaj malo skrbi, ali sta bila v zgodovini racionalizma Descartes ali Kant po duhu sistema nezvesta tistemu idealu racionalnosti, ki je na začetku navdihoval njuni filozofiji. O tem nas lahko prepriča neki zgled.

V zadnjem od svojih del, v *Dediščini besed, dediščini idej*, Léon Brunshvicg v poglavju *Um opozarja*, »kako veliko zanimanje vlada za popolno ločevanje analitične rabe in dialektične zlorabe uma tako po njenem izvoru kot tudi njuni usodi«, in poudarja v prid analitične rabe bistrovidnost, s katero je Kant v *Analitiki čistega uma* (analogije izkustva) »na presenetljiv način anticipiral znanstvene dosežke«, se pravi izrek o principih ohranitve in slabitve energije.²⁸ Znano je, da je Bachelard dvakrat skiciral *racionalizem energije*, najprej v fiziki in nato v kemiji²⁹. Da bi princip ohranitve dobil svoj polni smisel, pravi, se mora aplicirati kakor vsak splošni princip na točno določen predmet, v tem primeru na izolirani materialni sistem, kar predpostavlja nenehno izboljševanje tehnik izoliranja in aproksimacij meritev. Toda na tej poti se ponovno postavi pod vprašaj prostorsko-časovna kontinuiteta energije, lastnost, skozi katero je videti, da so prvi koncepti energetike 19. stoletja priznali jurisdikcijo kantovskega principa permanentnosti substance.³⁰

Ne-kartezijanstvo, ne-kantovstvo te nove epistemologije postaneta še očitnejša s priznanjem raznovrstnosti racionalizmov, s konstitucijo *regionalnih racionalizmov*, se pravi z opredelitvami temeljev posameznega sektorja vedenja. Utemeljiti električno znanost v njeni regionalnosti pomeni utemeljiti jo neposredno, podeliti njenim zakonom avtonomno apodiktično veljavnost brez zatekanja k drugačnemu tipu apodiktičnosti, na primer mehanizma. Teh različnih regij racionalnosti znanstveni misli ne predlaga obče izkustvo: »Znanstveno mišljenje [...] mora pogosto preobrniti privilegij, ki se po krivem pripisuje 'prostorskim' in 'okularnim' konceptom [...] Vid ni nujno dobra pot vednosti.«³¹ Med empirične regije in racionalne regije pojavov se

²⁷ *Ibid.*, str. 90.

²⁸ *Héritage des mots, héritage d'idées*, Pariz 1925, str. 12 in 13.

²⁹ *L'Activité rationaliste de la physique contemporaine*, Pariz 1951, 5. pogl.; *Le Matérialisme rationel*, Pariz 1953¹, 1963², 6. pogl.

³⁰ *L'Activité rationaliste de la physique contemporaine*, str. 137.

³¹ *Le Rationalisme appliqué*, str. 137.

mora postaviti neka psihoanaliza spoznanja, odpoved prvotnim podobam, prvotnim zmotam, substitucija fenomenologije, ki pojav opisuje, s fenomenotekniko, ki ga vpiše v znanost. Bachelard si je torej prizadeval konstituirati neki racionalizem elektrizma,³² dalje neki racionalizem mehanike in končno racionalizem dvojnosti elektrizem-mehanizem.

Je mogoče pluralnost regionalnih mehanizmov razumeti v enotnosti splošnega racionalizma? Ne, če s splošnostjo razumemo proizvod redukcije. Da, če s tem razumemo potek integracije, kajti prej kot splošni racionalizem je treba reči integralni racionalizem in še boljše integrirajoči racionalizem.³³ Racionalizem je dejavnost strukturiranja.³⁴ Če Bachelard ni posvetil posebne študije strukturalni epistemologiji, potem zato, ker je vse njegovo epistemološko raziskovanje natanko strukturalno, ne zato, s tem bi se strinjali, ker ne bi vedel, da je sodobna matematika čisto – vendar ne preprosto – formalna, operacionalna, strukturalna.³⁵ V definitivni pokoj je tokrat poslano to, kar je od platonizma ostalo v racionalizmu. Ideja je bila dolgo časa ovenčana z avreolo prestiža arhetipa celo pri Descartesu in Kantu, ki sta mislila, da sta se od nje oddaljila. V zvezi s to točko je treba priznati Bergsonu zaslugo za jasnovidnost, četudi mu odrekamo primerljivo lucidnost v njegovih ocenah napredovanj moderne znanosti³⁶. Bachelardov racionalizem izžene Idejo v prid strukture in končno uči, da v spoznavanju forme nimajo funkcije sprejemanja, temveč dajanja: »Ideja ni iz reda spominjanja, temveč prej iz reda predznanosti. Ideja ni neki povzetek, je prej neki program. Zlata doba idej ni za človekom, je pred njim.«³⁷ Ker Bachelard ve, da je matematična forma neka funkcijska relacija med poljubnimi predmeti, da ni aksioma ločeno od aksiomske organizacije teorije in da ista struktura omogoča konstruirati več

³² Kdor si želi ogledati obnovitev problema znanstvene konceptualizacije, mora vedno znova prebirati strogo pisane strani, ki zadevajo oblikovanje koncepta električne kapacitete v *Le Rationalisme appliqué*, str. 145 in sl.

³³ *Le Rationalisme appliqué*, str. 132.

³⁴ *Ibid.*, str. 133.

³⁵ Cf. na primer *La Philosophie du non*, str. 133.

³⁶ Bergson je razkril, da se znanost ne loteva spoznavanja kontinuitete in kvalitete prav v času, ko sta matematika in fizika postali sposobni pojasniti tako prvo kot drugo. In brez dvoma Bachelard misli nanj pred vsemi drugimi, ko zapiše: »Kako nepravilne se morajo pokazati tiste polemike, ki skušajo znanosti odreči moč spoznavanja kvalitet, skladnosti kvalitet, medtem ko znanost z natančnostjo ureja najštevilnejše nianse. Nepravilno je tudi odrekati znanosti duha tankočutnosti [esprit de finesse], medtem ko znanost preučuje pojave skrajne občutljivosti [délicatesse]. Omejiti znanstvenega duha na misli o mehanizmu, na misli o omejeni geometriji, o metodah kvantitativne primerjave, pomeni vzeti del za celoto, sredstvo za cilj, metodo za mišljenje.« (*Le rationalisme appliqué*, str. 209.)

³⁷ *Le Rationalisme appliqué*, str. 122.

teoretskih organizacij, lahko zapiše: »Integralni racionalizem je torej lahko samo dominacija različnih bazičnih aksiomatik«. ³⁸ V integralnem racionalizmu medregionalne korespondence zagotavljajo izmenjavo aplikacij in s tem jamčijo za reverzibilnost relacije aplikacije. »Zdaj obstaja *izmenjava aplikacij*, tako da lahko vidimo racionalizem geometrije, ki se aplicira algebrasko, in racionalizem algebre, ki se aplicira geometrijsko. *Aplicirani racionalizem* igra v obeh smereh«. ³⁹ Z zamikom kakih dvajsetih let *Aplicirani racionalizem* potrjuje odločitev, ki je bila sprejeta v *Eseju o približnem spoznanju*, da se teorija spoznanja odlepi od form *a priori*, form, ki nimajo smisla zunaj odnosa do izoblikovane materije: »Spoznanje je torej treba skrbno zgrabiti v trenutku njegove aplikacije ali vsaj tako, da se nikoli ne izgubi iz vida pogojev njegove aplikacije«. ⁴⁰ Vsekakor pa so vsa ta leta, ki so minila v apliciranju racionalizma, povlekla za sabo očitno spremembo v besednjaku, ki ga je Bachelard uporabljal pri komentiranju – za filozofsko rabo – mobilnosti vedenja, ki je fizika obvezala, da je »trikrat ali štirikrat v zadnjih dvajsetih letih rekonstruiral svoj um in si, intelektualno rečeno, znova ustvaril življenje«. ⁴¹

Po *Filozofiji ne-ja* Bachelardove epistemološke študije ne vsebujejo več referenc na filozofe opozicije. Termin dialektike je ohranjen, obilno uporabljan, toda njegov pomen je prenovljen. V nastajanju vednosti je manj poudarjen prelom s predhodnim trenutkom kot valorizacija poznejšega trenutka. Dialektična epistemologija je manj predstavljena v njenem odnosu z logiko kot s psihologijo. *Novi znanstveni duh* si je želel pokazati, da ima »duh variabilno strukturo od trenutka dalje, ko ima spoznanje neko zgodovino«. ⁴² Gibalo te zgodovine, dejavnik mobilnosti je bil identificiran v dvomu, toda v ne-kartezijanskem dvomu, bistvenem in ne začasnem, trajnem, ker ni splošen. *Aplicirani racionalizem* zopet začne preiskavo pogojev izvajanja tega dvoma. Univerzalni dvom »ne ustreza nobeni realni instanci znanstvenega raziskovanja«. ⁴³ Aplicirani dvom, dvom, ki ga specificira spoznavni predmet, pelje k neki problematiki. Problematika pa se konstituira v jedru delujoče znanosti in nikoli iz intelektualne praznine ali vpricho neznanega. Iz radikalnega dvoma ne bi mogla začeti nobena znanost. Sicer pa tudi nikoli ne začne, temveč vedno začenja znova [recommence]. *Novi znanstveni duh* je

³⁸ *Ibid.*, str. 133.

³⁹ *Ibid.*, str. 157.

⁴⁰ *Essai*, str. 261.

⁴¹ *Le Nouvel esprit scientifique*, str. 179.

⁴² *Op. cit.*, str. 177.

⁴³ *Le Rationalisme appliqué*, str. 51.

govoril o »nemirni misli [pensée anxieuse]«,⁴⁴ *Aplicirani racionalizem* govori o »tveganem umu, ki je neprenehoma reformiran, vedno avtopolemičen«. ⁴⁵

Kakor je kartezijanski dvom spremljala neka teorija zmote, tako ne-kartezijanski dvom predpostavlja neko drugo. Precej dobro vemo, kolikšno zavetje je glede te teme Bachelard epistemolog dobil pri Bachelardu bralcu, kritiku in psihoanalitiku sanjačev in pesnikov. *Oblikovanje znanstvenega duha* je z razvitjem in ilustriranjem koncepta epistemološke ovire pozitivno utemeljilo obveznost zmote. Descartes je razložil, kako je zmota mogoča. Bachelard jo je pokazal kot nujno, in sicer ne zaradi tistega, kar je eksteriorno spoznanju, temveč zaradi samega spoznavnega akta. »Prav v samem spoznavnem aktu se intimno, z nekakšno funkcionalno nujnostjo pojavljajo zastoji in motnje«. ⁴⁶ Toda ali podjetje, katerega jedro je, kakor priznava sam avtor, da raziskuje v psihoanalizi epistemoloških ovir psihološke pogoje napredka znanosti, ne tvega diskvalifikacije znanosti v njeni težnji k objektivnosti? Psihologizem ni na dobrem glasu. Bachelard to ve in se zaveda možnih ugovorov. ⁴⁷ Brani se tako, da prikaže rektifikacijo zmote kot uveljavitev [valorisation] vednosti. »Resnično na ozadju [fond] zmote, takšna je oblika znanstvenega mišljenja. Akt rektifikacije izbriše sigurnosti, ki so vezane na zmoto. Na posebni točki je naloga depsiologizacije dovršena«. ⁴⁸ Dejansko je rektifikacija vednosti rekurentna, je reorganizacija vednosti iz samih osnov. Reorganizacija spoznanja odpravi njegovo zgodovinskost. ⁴⁹

Priznati moramo, da se nam zdi, da je Bachelard na tej točki bolje izmeril kot pa premostil poglavitno filozofsko težavo. Utemeljiti objektivnost racionalnega spoznanja na združenju delavcev dokaza, veljavnost racionalizma na koheziji koracionalizma, utemeljiti plodnost *moje* vednosti na delitvi *jaza* [moi] na jaz eksistence in jaz nadeksistence [surexistence], se pravi koeksistence znotraj nekega *cogitamus*, ves ta poskus je ingeniozen, prepričljiv, vendar ne popolnoma učinkovit, da bi prepričal⁵⁰ Bachelard nadaljuje z uporabo besednjaka psihologije in interpsihologije, da bi razvil racionalizem aksiološkega tipa. Razdeljeni subjekt, katerega strukturo prikazuje, je razdeljen zgolj zato, ker je aksiološki Subjekt: »Vsaka vrednota deli subjekta,

⁴⁴ *Le Nouvel esprit scientifique*, str. 181.

⁴⁵ *Le Rationalisme appliqué*, str. 47.

⁴⁶ *Oblikovanje znanstvenega duha*, str. 13.

⁴⁷ *Le Rationalisme appliqué*, str. 46–49; *L'Activité rationaliste de la physique contemporaine*, str. 3. [Slov. prev.: *Racionalistična dejavnost sodobne fizike*, v: *Vestnik IMŠ*, let. I, št. 2 (1980), str. 179–180.]

⁴⁸ *Le Rationalisme appliqué*, str. 48.

⁴⁹ *Ibid.*, str. 49.

⁵⁰ *Le Rationalisme appliqué*, 3. pogl.

ki vrednoti«. ⁵¹ Če lahko sprejmemo koncepte normativnega psihizma ⁵² in normativne psihologije, ⁵³ mar nismo potem upravičeni do tega, da se čudimo spričo koncepta »psihologizma normalizacije«? Zpomnimo si vsaj to: ko se Bachelardu vsili koncept racionalistične normativnosti, zato da lahko psihologiji znanstvenega spoznanja podeli neki status, ki se ne konča v psihologizmu, se mu koncept dialektike ne zdi več ustrezen. Ko je treba v okrilju jaza, ki ga je razdelila zavest o epistemoloških vrednostih, označiti relacijo med nadzorovanim subjektom in nadzorujočim subjektom, »beseda dialektika ni več [...] absolutno primerna beseda, kajti pol asertoričnega subjekta in pol apodiktičnega subjekta sta podvržena očitni hierarhiji«. ⁵⁴ V vsakem primeru pa Bachelardu ni mogoče odreči popolne lucidnosti, ki zadeva težavnost vzpostavljanja celotnega besednjaka racionalistične epistemologije brez sklicevanja na kakšno ontološko teorijo uma ali brez sklicevanja na transcendentno teorijo kategorij.

Čeravno se je beseda dialektika Bachelardu kazala kot primerna za karakteriziranje racionalnega obnašanja, je ta dialektika delovala povsem drugače kot dialektika z obveznim trojnim ritmom. V takšni dialektiki je preseganje tisto, ki retroaktivno ustvarja napetost med sukcesivnimi momenti vedenja. Koncept dialektike se pri Bachelardu v jedrnatih in odrezavi obliki vrača k trditivi, da je um znanost sama. Razločevati, kot so to počeli do njega, um in znanost pomeni privzeti, da je um moč principov neodvisno od njihove aplikacije. In obratno, poistovetiti znanost in um pomeni, da pričakujemo od aplikacije, ki jo priskrbi, oris principov. Princip pride na koncu. Toda kakor znanost pri tem ne konča s končevanjem, princip ne konča s preseganjem stadija preambule. Filozofija Ne-ja je filozofija dela ⁵⁵ v tem smislu, da obdelovati koncept pomeni variirati njegova obseg in vsebino, ga posplošiti z vključitvijo izjemnih potez, ga izvoziti iz njegovega izvirnega področja, ga vzeti za model, ali obratno, poiskati model zanj, skratka mu progresivno podeliti z reguliranimi transformacijami funkcijo forme. Sodobno znanstveno mišljenje, pravi Bachelard, karakterizirata »izredna moč integracije in izjemna svoboda variacije«. ⁵⁶

⁵¹ *Ibid.*, str. 65.

⁵² *Ibid.*, str. 66.

⁵³ *Le Nouvel esprit scientifique*, str. 140.

⁵⁴ *Le Rationalisme appliqué*, str. 60.

⁵⁵ Pri tej točki smo že vztrajali v našem članku *Gaston Bachelard in filozofiji*. [Glej str. 55–61 v pričujoči številki *Filozofskega vestnika*; op. ur.]

⁵⁶ *L'Activité rationaliste de la physique contemporaine*, str. 16. [Slov. prev.: *op. cit.*, str. 193.]

Prej svoboda variacije kot pa volja do negacije⁵⁷ je tisto, kar izraža ta *Ne*, ki je prisoten povsod v tej dialektični epistemologiji. Kolikor ne zgubimo iz vida, da ta epistemologija ni pognala korenin v filozofiji, ampak je našla svoje modele v znanosti, potem bachelardovskemu geslu: Polemika je pred vsem!, ne moremo nasesti. V napredovanju vedenja *ne* nikakor nima pomena *anti*. *Filozofija ne-ja* je bila mišljena po modelu ne-evklidskih geometrij, po vzoru ne-newtonovskih mehanik. To je neka splošna epistemologija po modelu splošne geometrije. Kot filozofija rektificiranega spoznanja, filozofija utemeljitve prek rekurence, označuje dialektika po Bachelardu kot kulturno dejstvo vektor znanstvene aproksimacije, kateremu krepi pomen s tem, da ga predlaga kot pravilo: »V vseh okoliščinah mora *neposredno* prepustiti prvo mesto *konstruiranemu*«. ⁵⁸

Prevedel Vojislav Likar

⁵⁷ *La Philosophie du non*, str. 135.

⁵⁸ *Ibid.*, str. 144.